

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ  
імені В. Н. КАРАЗІНА

## **ІСТОРІЯ УКРАЇНИ: ЦИВІЛІЗАЦІЙНИЙ ВИМІР**

Методичні рекомендації для підготовки до семінарських занять  
для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня спеціальності 105  
«Прикладна фізика та наноматеріали» освітньо-професійних програм  
«Біомедичні нанотехнології», «Прикладна фізика»,  
«Кіберфізичні ядерні технології»

*Електронний ресурс*

Харків 2025

УДК 94(477) (075,8)

I-90

**Рецензенти:**

**Дворкін Ігор** – к. і. н., доц. кафедри українознавства, культурології та історії науки Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»;

**Сєряков Сергій** – к. і. н., доц. кафедри всесвітньої історії Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди.

*Затверджено до розміщення в мережі Інтернет рішенням Науково-методичної ради  
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна  
(протокол № 8 від 28 березня 2025 року)*

**Історія України: цивілізаційний вимір** : методичні рекомендації для підготовки до семінарських занять для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня спеціальності 105 «Прикладна фізика та наноматеріали» освітньо-професійних програм «Біомедичні нанотехнології», «Прикладна фізика», «Кіберфізичні ядерні технології» [Електронний ресурс] / уклад. А. О. Боженко, М. Є. Домановська, Я. І. Шкабура. – Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2025. – (PDF 47 с.)

Для здобувачів вищої освіти освітніх програм: «Комп'ютерна фізика», «Прикладна фізика енергетичних систем» та «Моделювання енергетичних систем та енергоефективність».

Методичні рекомендації містять поради щодо організації та проведення семінарських занять і самостійної роботи з курсу «Історія України: цивілізаційний вимір».

**УДК 94(477) (075,8)**

© Харківський національний університет  
імені В. Н. Каразіна, 2025  
© Боженко А. О., Домановська М. Є.,  
Шкабура Я. І., уклад., 2025

## ЗМІСТ

Вступ.....	4
1. Мета і завдання курсу «Історія України: цивілізаційний вимір».....	6
2. Особливості організації семінарських занять. Критерії оцінювання.....	7
3. Плани семінарських занять і методичні рекомендації до підготовки.....	13
Тема 1. Вступ до історії України: цивілізаційний вимір. Заняття 1. Взаємозв'язки історії з іншими науками.....	13
Тема 2. Українські землі у ранньомодерний час (XVI – середина XVIII ст.). Заняття 2. Загальні тенденції розвитку наукових знань, книжності та освіти у ранньомодерний час (XVI – середина XVIII ст.).....	14
Заняття 3. Зародження капіталістичних відносин і технічні новації в Європі ранньомодерної доби (XVII – XVIII ст.).....	16
Тема 3. Українські землі наприкінці XIX – на початку XX ст. Заняття 4. Науково-технічна революція XIX ст.: європейський та український вимір.....	19
Заняття 5. Модернізація в українських землях: урбанізація та індустріалізація.....	20
Тема 4. Україна у «короткому XX столітті». Заняття 6. Культура, наука та політика в українських землях міжвоєнного часу. Розвиток ядерної фізики.....	21
Заняття 7. Чорнобильська катастрофа: від ідеології до екології.....	23
Заняття 8 (на вибір). «Годинник судного дня»: практикум з аналізу джерел.....	25
Заняття 8 (на вибір). Персоналії української фізичної науки (творчий проект).....	26
4. Методичні рекомендації для підготовки до семестрового екзамену. Список питань. Критерії оцінювання.....	27
5. Рекомендована література.....	43
6. Список використаної літератури.....	45

## ВСТУП

Курс «Історія України: цивілізаційний вимір» є ключовим навчальним компонентом гуманітарного спрямування, який формує у здобувачів вищої освіти науковий світогляд, активну громадянську позицію, вміння аналізувати суспільно-політичні процеси та розуміти місце України в глобальному контексті. Він також сприяє усвідомленню важливості науки і техніки для розвитку цивілізації. Особливістю курсу для здобувачів спеціальностей 105 Прикладна фізика та наноматеріали освітньо-професійних програм «Біомедичні нанотехнології», «Прикладна фізика», «Кіберфізичні ядерні технології» є інтеграція історичного аналізу з професійною підготовкою. Здобувачі вищої освіти вивчають вплив історичних подій на розвиток фізики, енергетики та технологій, а також зв'язок наукових досягнень і соціальних трансформацій.

Завдяки цьому курсу здобувачі набувають навичок системного і критичного мислення, навчаються аналізувати зв'язки між історичними процесами, науковими відкриттями та їхнім впливом на суспільство. Вони також усвідомлюють роль прикладної фізики, теплоенергетики та енергоефективних технологій у вирішенні сучасних глобальних проблем, зокрема екологічних та енергетичних.

Окрім ознайомлення з основними темами курсу, здобувачі фізичних спеціальностей розвивають важливі навички, такі як вміння працювати з великими обсягами інформації, аналізувати джерела, адаптуватися до нових викликів, розвивати комунікативні навички, працювати в команді та орієнтуватися в сучасному інформаційному середовищі. Для них акцент робиться на темах, що безпосередньо пов'язані з їхньою професійною підготовкою. Семінарські заняття охоплюють аналіз внеску українських і світових учених у розвиток фізики, дослідження ролі наукових відкриттів у формуванні енергетичних систем, вивчення розвитку науки й технологій під час індустріалізації та науково-технічної революції, а також аналіз історії атомної енергетики.

Курс є надзвичайно важливим в умовах російської агресії в Україні та майбутнього відновлення. Він сприяє формуванню у здобувачів патріотичних почуттів, розуміння історичного досвіду та здатності критично оцінювати сучасні виклики. Окрім лекцій і синхронних онлайн-занять, значна увага приділяється самостійній роботі, яка включає опанування лекційного матеріалу, підготовку до семінарів, аналіз історичних і наукових джерел, виконання творчих проєктів, пов'язаних із впливом науково-технічного прогресу на розвиток суспільства, а також дослідження досягнень у галузі фізики, теплоенергетики та енергоефективності.

Методичні рекомендації надають інструкції для самостійної роботи, поради щодо підготовки творчих проєктів, перелік рекомендованої літератури і джерел, а також критерії оцінювання семестрових і творчих завдань. Курс ефективно доповнює фахову підготовку здобувачів вищої освіти спеціальності 105 «Прикладна фізика та наноматеріали», сприяючи їхньому всебічному розвитку та підготовці до сучасного ринку праці.

## **1. Мета і завдання курсу «Історія України: цивілізаційний вимір»**

Метою навчальної дисципліни «Історія України: цивілізаційний вимір» є поглиблення знань здобувачів з історії України в глобальному цивілізаційному контексті та оволодіння методами роботи з історичними джерелами та науковою літературою.

Основні завдання курсу включають визначення ролі історії України в контексті соціально-гуманітарних наук, ознайомлення з сучасними підходами до таких понять, як «цивілізаційний вимір», «цивілізаційний підхід», «фронтір», «мультифронтір», «діалог цивілізацій» тощо. Важливим аспектом є знайомство з базовою навчальною і науковою літературою, розвиток навичок аналізу історичних джерел і наукових публікацій, а також здобуття практичних умінь для оцінки поточних суспільних процесів і явищ.

Протягом семінарських занять та самостійної роботи здобувачі навчаються працювати з великими обсягами текстів, аналізувати отриману інформацію, формувати власні висновки. Формат колективного обговорення сприяє розвитку мовних компетентностей і набуттю досвіду публічних виступів, що є важливим елементом підготовки фахівців у галузі природничих наук.

Здобувачі вищої освіти мають опанувати принципи періодизації історії України в цивілізаційному контексті, основні поняття і терміни, особливості соціально-економічних, політичних і культурних процесів на різних етапах розвитку України в глобальному контексті. Вони повинні знати державні утворення, що існували на українських землях від давніх часів до сучасності, а також сучасні історичні теорії та методологічні підходи для аналізу суспільно-політичних і економічних явищ.

Здобувачі повинні вміти аналізувати історичні процеси, події та факти, брати участь у дискусіях на суспільно-історичні теми, користуватися термінологією історичної науки, а також працювати з історичними джерелами та науковою літературою.

## **2. Особливості організації семінарських занять. Критерії оцінювання**

У вивченні курсу «Історія України: цивілізаційний вимір» важливу роль відіграють семінарські заняття, які сприяють систематизації, поглибленню та узагальненню знань з курсу, а також формуванню вмінь і навичок самостійного осмислення, аналізу історичних подій, фактів, явищ і процесів. Здобувачі навчаються оцінювати історичних діячів та їхні вчинки, вдосконалюють навички публічних виступів, аргументованого обговорення проблемних історичних питань і ведення дискусій. Семінарські заняття також сприяють ефективній підготовці до підсумкового іспиту.

Залежно від розкладу занять, семінар на визначену тему зазвичай проводиться після того, як здобувачі прослухали вступну лекцію, а іноді й лекцію за відповідною темою. Під час підготовки до семінару вони вже, як правило, мають загальне уявлення про його тему і, готуючись за планом, поглиблюють та структурують свої знання.

План семінару зазвичай включає 3–5 проблемних питань, які розглядаються у формі бесіди чи дискусії з використанням мультимедійних презентацій. Виступи здобувачів відбуваються переважно за бажанням, але викладач може ініціювати залучення всіх присутніх. У деяких випадках може бути організоване опитування на розсуд викладача. Окрім виступів здобувачів, оцінюються також вагомі доповнення і зауваження до інших учасників освітнього процесу. Наприкінці заняття викладач підбиває підсумки, виставляє оцінки, які надсилаються кожному учаснику на його обліковий запис на електронній платформі.

Оцінки, отримані під час семінарів, є частиною загального рейтингового балу і враховуються разом з балами за виконання творчих проєктів та екзаменаційного завдання.

Якісна підготовка до семінарів, зокрема відповідно до рекомендацій викладача, є важливою умовою створення творчої атмосфери на заняттях та отримання глибоких знань з предмету. Підготовка до семінарів відбувається поза аудиторією за заздалегідь оприлюдненим викладачем планом. Семінарські

заняття є обов'язковими для відвідування; пропущені заняття або ті, на яких робота здобувача оцінена незадовільно, потрібно відпрацювати під час консультацій або за допомогою онлайн-платформ.

Для допуску до екзамену здобувач має отримати мінімум 10 балів за участь у семінарських заняттях. Курс «Історія України: цивілізаційний вимір» передбачає 8 семінарських занять, план кожного з них містить такі складові:

**Тема** – назва і загальна тема семінарського заняття;

**План** – перелік основних запланованих для висвітлення і обговорення питань;

**Література** – список рекомендованої для самостійного опрацювання літератури;

**Методичні рекомендації** – поради щодо підготовки відповідей на питання;

На семінарському занятті оцінюються:

- усі відповіді здобувача на передбачені планом семінарського заняття питання;
- участь у обговоренні дискусійних питань;
- виступи з підготовленими індивідуальними доповідями.

Під час поточного оцінювання результатів навчальної діяльності здобувачів вищої освіти враховується їхня робота під час проведення семінарських занять. Крім того, додаткові бали нараховуються за виконання творчих проєктів, участь у навчальних конкурсах, студентських наукових конференціях.

Перелік тем і плани семінарських занять можуть змінюватися. Деякі теми можна скорочувати і замінювати презентаціями творчих проєктів, організовуючи заняття у форматі круглого столу або конференції. Для такого виду занять пропонуються теми:

1. Персоналії української фізико-енергетичної / радіофізичної / фізико-технічної науки: на вибір викладача і здобувачів.
2. Усна історія нинішньої російсько-української війни (презентація есе і творчих проєктів): на вибір викладача і здобувачів.

**Критерії оцінювання роботи здобувачів на семінарських заняттях:**

За підсумками кожного семінарського заняття викладач оцінює рівень знання здобувачами першоджерел, наукової літератури, уміння логічно та послідовно виступати під час обговорення питань плану семінарського заняття, ставити та відповідати на запитання в ході дискусії. Здобувач може набрати від 1 до 50 балів за роботу на семінарах протягом семестру.

Семінари 1–8 максимально оцінюються у 5 балів кожний. Дослідницький проєкт – 20 балів. Максимальна кількість балів за усі виступи:  $5 \cdot 8 + 15 = 60$  балів.

### **Критерії оцінювання семінарів:**

- 0 балів – студент присутній, але не брав участі в обговоренні;
- 1 бал – формальний, короткий виступ, що не відповідає контексту питання;
- 2 бали – формальний виступ зі значною кількістю фактичних помилок;
- 3 бали – частковий виступ за темою, містить незначну кількість фактичних помилок;
- 4 бали – логічний виступ, інформаційно повний, продуманий;
- 5 балів – красномовний виступ, риторично грамотний за усіма параметрами оцінювання, студент не тільки відповідає на питання, а й коментує відповіді інших та ставить питання.

### **Критерії оцінювання дослідницького проєкту:**

- 0 балів – робота відсутня або виявлено плагіат та інші серйозні порушення академічної доброчесності.
- 1 бал - робота подана, але не відповідає заявленим вимогам, зокрема, велика частина матеріалу є плагіатом або механічним копіюванням з інших джерел, відсутній логічний зв'язок між частинами роботи, виступ на семінарі не відбувся або студент зачитував текст і не був здатний відповісти на питання аудиторії
- 2 бали - мінімальний відсоток власної роботи, проєкт складається з неструктурованих фрагментів інформації, відсутній аналіз, немає чіткої аргументації, виступ не демонструє розуміння матеріалу, доповідач уникає питань.

3 бали - дослідження поверхневе, ключові питання теми не розкриті, присутні численні логічні, граматичні та стилістичні помилки, презентація неструктурована, візуальні матеріали неінформативні, виступ невпевнений, студент не відповідає на питання аудиторії.

4 бали - частина проєкту виконана, але тема не розкрита повністю, погано сформульовані висновки, аргументація слабка, виступ студента монотонний, без взаємодії з аудиторією.

5 балів - проєкт формально завершений, але якість виконання низька, джерела використовуються поверхнево, є фактичні помилки, виступ короткий, доповідач не відповідає на питання.

6 балів - дослідження охоплює тему, але не має аналітичного характеру, використано мінімальну кількість джерел, є помилки в оформленні, презентація оформлена з помилками.

7 балів - робота відповідає темі, але містить багато граматичних і стилістичних помилок, візуальні матеріали слабкі, виступ не структурований

8 балів - проєкт виконаний на базовому рівні, але є логічні невідповідності, джерела використані вибірково, аналіз поверхневий, структура виступу не завжди логічна

9 балів - тема розкрита частково, не вистачає аргументів, презентація не завжди вдало доповнює текст виступу, виступ монотонний, але спроби пояснити матеріал є.

10 балів - проєкт має логічну структуру, але містить фактичні помилки, висновки нечіткі, не підкріплені аргументами, виступ поверхневий.

11 балів - проєкт логічно побудований, але має недостатньо глибокий аналіз, презентація відповідає темі, але малоінформативна, виступ впевнений, але не містить пояснень деталей.

12 балів - тема досліджена, але є пропуски в аналізі або некоректне використання джерел, презентація читається важко, є недоліки в дизайні, виступ вільний, але доповідач не пояснює складні моменти.

13 балів - проєкт змістовний, але містить деякі неточності або спрощення, презентація добре оформлена, але не завжди логічно структурована, виступ впевнений, але недостатньо інтерактивний.

14 балів - робота виконана якісно, але є незначні логічні або стилістичні недоліки, джерела використані коректно, аналіз є, але не вистачає глибини, виступ чіткий, доповідач впевнений, але не завжди пояснює складні моменти.

15 балів - проєкт логічно структурований, всі частини присутні, аналіз на достатньому рівні, але є окремі помилки в аргументації, виступ добре підготовлений, є взаємодія з аудиторією.

16 балів - проєкт чітко відповідає вимогам, тема розкрита в повному обсязі, презентація інформативна, добре оформлена, виступ логічний, є впевнені відповіді на питання.

17 балів - виконано якісне дослідження, презентація не тільки візуально приваблива, а й логічна, виступ цікавий, доповідач залучає аудиторію.

18 балів - проєкт добре аргументований, відчувається аналітичний підхід, презентація чітка, структурована, підкреслює ключові моменти, виступ живий, доповідач впевнено пояснює матеріал.

19 балів - проєкт на високому науковому рівні, відповідає всім вимогам, використано різноманітні джерела, оформлення бездоганне, виступ не тільки чіткий, але й інтерактивний, захоплює увагу аудиторії.

20 балів – відмінна робота, тема розкрита глибоко, всі джерела правильно використані, презентація ідеальна, добре структурована, без зайвої інформації, виступ виділяється ораторською майстерністю, доповідач легко спілкується з аудиторією, впевнено відповідає на всі запитання.

### **Дотримання засад академічної доброчесності:**

Під академічною недоброчесністю ми розуміємо такі явища:

1. Плагіат – дослівне або структурне відтворення матеріалу з відкритих джерел чи роботи іншого здобувача без належного цитування. Це може включати копіювання текстів, ідей, даних або методологій без відповідного посилання.

2. Академічне шахрайство – свідоме викривлення або фальсифікація результатів дослідницької діяльності. До цього виду порушень належать:

- використання вигаданих або неточних джерел та посилань;
- відсутність належного цитування використаних матеріалів;
- застосування шпаргалок, електронних пристроїв або сторонньої допомоги під час екзаменів.

3. Виконання робіт іншими особами.

4. Недоброчесне використання засобів штучного інтелекту (наприклад, ChatGPT), зокрема генерація текстів робіт без подальшого опрацювання та перевірки фактів та наявної інформації. Дозволяється використовувати засоби штучного інтелекту для допомоги у редагуванні текстів та структурування ідей. Академічна недоброчесність підриває довіру до освітнього процесу та негативно впливає на якість освіти, тому важливо дотримуватися принципів академічної етики та доброчесності у навчальній діяльності.

### **3. Плани семінарських занять і методичні рекомендації до підготовки**

#### **Тема 1. Вступ до дисципліни «Історія України: цивілізаційний вимір»**

##### **Заняття 1. Взаємозв'язки історії з іншими науками**

###### **План заняття**

1. Що вивчає історія? Як ми дізнаємося про історичні події поза навчальними закладами? Поясніть, що таке колективна пам'ять, публічна історія, комеморативні практики.
2. Що таке цивілізація? До якого цивілізаційного простору належить Україна? Як Ви вважаєте, історію потрібно вивчати в глобальному чи локальному вимірі?
3. Як фізичні науки можуть допомогти у вивченні стародавньої історії? Які методи природничих наук використовуються у датуванні археологічних знахідок?
4. Рентгенографія та археологія: як фізичні методи допомагають у реконструкції археологічних пам'яток?

###### **Література**

1. Бойко О. Д. Історія України: Навчальний посібник. 9-те. вид., випр. і доп. К.: Академія, 2023. С. 650 с.
2. Історія цивілізації. Україна. Т. 1. Від кіммерійців до Русі (X ст. до н. е. – X ст.) / Н. С. Абашина, М. Ю. Відейко, О. В. Гопкало та ін.; упоряд. М. Ю. Відейко. Харків, 2020. 586 с.
3. Комар О. В. Досвід використання радіокарбонного методу для датування ранньослов'янських пам'яток України (1970–1987 рр.). Археологія і давня історія України: Зб. наук. пр. К.: ІА НАН України, 2019. Вип. 1 (30). С. 254–267. <http://dspace.nbuiv.gov.ua/handle/123456789/163005>
4. Плохій Сергій. Брама Європи: Історія України від скіфських воєн до незалежності / Перек. з англ. Р. Клочка. Харків: КСД, 2016. 496 с.
5. Природничі методи в археології (перелік з сайту Співки археологів України). URL: <http://www.vgosau.kiev.ua/2016-05-13-14-43-05/804>

6. Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України / Н. Яковенко. Вид. 2-ге. К.: Критика, 2006. 581 с. URL: <http://history.franko.lviv.ua/PDF%20Final/Jakovenko.pdf>

### **Методичні рекомендації**

До першого і другого питання здобувачі мають поміркувати, що є предметом та об'єктом курсу «Історія України: цивілізаційний вимір», акцентувати увагу на ролі музеїв, меморіалів, популярних інтернет-ресурсів, художніх фільмів, комп'ютерних ігор, сімейних історій, засобів масової інформації у формуванні колективної пам'яті.

Також бажано розглянути, які персоналії та події є значущими з погляду суспільства для історії України у цивілізаційному вимірі. Чи вони представляють виключно етнічний вимір нації, чи наявні представники національних меншин? У контексті цього важливим є також розуміння того, чим є цивілізація та культура та визначення того, до яких цивілізаційних контекстів належить Україна.

Третє і четверте питання, з одного боку, ознайомлюють здобувачів з найдавнішою добою історії України, а з іншого – допомагають зрозуміти міждисциплінарний зв'язок археології та природничих наук, зокрема фізичних. На конкретних прикладах пропонуємо розглянути методи абсолютного датування (наприклад, радіокарбонівий, термолюмінесцентний, трековий, нерівновісноурановий та інші). Окрема увага присвячується методу рентгенографії та його ролі у подальшому вивченні та збереженні археологічних пам'яток.

## **Тема 2. Українські землі у ранньомодерний час (XVI – середина XVIII ст.)**

### **Заняття 2. Загальні тенденції розвиток наукових знань, книжності і освіти у ранньомодерний час (XVI – середина XVIII ст.)**

#### **План заняття**

1. Ренесанс, Реформація і початок Наукової революції: загальноєвропейський контекст.

а) сакральне vs світське: вплив релігійної ідеології на наукові уявлення;

- б) нові явища і здобутки в науці XVI століття;
  - в) Пересопницьке євангеліє – визначна рукописна пам'ятка українського народу.
  - г) книгодрукування і загальна грамотність населення: відмінність західної (католицької) і східної (православної традицій).
2. Астрономічні знання в українських землях доби бароко.
  3. Система освіти на українських землях у ранньомодерний час. Колегіуми і становлення природничих наук.
- а) Острозька і Києво-Могилянська академії;
  - в) єзуїтські колегіуми і трансфер західної освітньої традиції на схід.

### Література

1. Бойко О. Д. Історія України: Навчальний посібник. 9-те. вид., випр. і доп. К.: Академія, 2023. 560 с.
2. Галятовский Иоанникий. Небо новое з новыми звездами сотворенное, то есть Преблагословенная Дева Мария Богородица з чудами своими. Могилев: Тип. Максима Воцанки, 1699. URL: <http://escriptorium.univer.kharkov.ua/handle/1237075002/346>
3. Яковенко Н. У пошуках Нового неба. Життя і тексти Йоаникія Галятовського. Київ: Критика, 2017. 698 с.
4. Українське небо. Студії над історією астрономії в Україні : збірник наукових праць. Львів: Інститут прикладних проблем механіки і математики ім. Я. С. Підстригача НАН України, 2014. Т. 1, 2. URL: [http://www.iapmm.lviv.ua/12/ukr\\_sky/ukr\\_sky-1/ukrsky1.pdf](http://www.iapmm.lviv.ua/12/ukr_sky/ukr_sky-1/ukrsky1.pdf)
5. Ян Лятос: ренесансна філософія та наука на українських землях / П. М. Кралюк, М. М. Якубович. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2011. 144 с.

### Методичні рекомендації

Аналіз першого блоку питань передбачає увагу до загальноєвропейських явищ, зокрема Ренесансу і Реформації, які зумовили глибокі трансформації уявлень ранньомодерної людини про навколишній світ, власну цінність і можливості. Здобувачам пропонується порівняти роль релігії і церкви у періоди

середньовіччя і раннього нового часу, а також ставлення духовенства до наукового прогресу і науковців як спільноти. У питанні, присвяченому Пересопницькому євангелію, пропонується згадати витoki традиції перекладу Святого письма європейськими мовами і її важливості не лише для розвитку релігії і церкви, а й книжності у цілому. Також пропонується порівняти західну і східну книжну традицію у контексті розвитку книгодрукування. Де було більше друкованих книжок? Де було більше населення, що вмiло читати? Де виникли перші університети?

Друге питання про розвиток астрономічних знань бажано аналізувати з позиції поєднання релігійного бачення творення світу і новаціями, зумовленими науковими відкриттями. Як ставилися до астрономів? Хто такі астрологи? Чи були в українських землях такі вчені?

Третє питання присвячено становленню і розвитку освітніх закладів, які водночас, як правило, були і науковими осередками. Пропонується звернути увагу на навчальні програми Острозької і академії і Києво-Могилянської академії, визначити, які кадри вони тут готувалися, віднайти інформацію щодо причин закриття Острозької академії і подальшої долі київського закладу.

Також необхідно зробити акцент на присутності в українських землях осередків західної освітньої традиції. Чому навчали в єзуїтських колегіумах? Які цінності сповiдували викладачі, керівництво і фундатори, і як вони позначилися на розвитку освіти і науки в українських землях?

### **Заняття 3. Зародження капіталістичних відносин і технічні новації в Європі ранньомодерної доби (XVII – XVIII ст.)**

#### **План заняття**

1. Військова справа козаків: спільнота на фронтірі. Нові технології виготовлення зброї та ведення війни.
2. Річ Посполита і виклики європейського капіталізму: особливості організації сільського господарства і міської економіки.

3. Геополітичні зміни останньої третини XVIII століття і зміни в організації торгівлі та транспорту на українських землях. Розбудова чорноморських портів. Залученість українських земель до міжнародної торгівлі.
4. Доба Просвітництва і нові явища в українській та європейській науці. Григорій Сковорода.

### **Література**

1. Бойко О. Д. Історія України: Навчальний посібник. 9-те. вид., випр. і доп. К.: Академія, 2023. 560 с.
2. Горобець В. Україна та імперія в ранньомодерну добу: чи була Козацька держава failed state? / За ред. В. Смолія. Київ: НАН України. Ін-т історії України, 2023. 116 с.
3. Маслійчук В. Здобутки та ілюзії: Освітні ініціативи на Лівобережній та Слобідській Україні другої половини XVIII – початку XIX ст. Харків: ХДАК, 2018. 539 с.
4. Мицик Ю., Плохій С. Як козаки Україну боронили / Ю. Мицик. Київ: Кліо, 2018. 368 с.
5. Посохова Л. Ю. На перехресті культур, традицій, епох: православні колегіуми України наприкінці XVII – на початку XIX ст. Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011. 400 с.
6. Сокирко О. Міста, фортеці, гарнізони. фортифікаційно-оборонні стратегії в козацькому Гетьманаті доби «мілітарної революції». URL: <http://mics.org.ua/wp-content/uploads/2018/01/07.pdf>
7. Золота доба українського лицарства. Військо та зброя. Політика і право. Економіка й торгівля. Персоналії / Борис Черкас, Владислав Берковський, Дмитро Ващук, Андрій Федорук. Харків: КСД, 2018. 236 с.

### **Методичні рекомендації**

У першому питанні пропонується згадати зміни, спричинені новаціями доби пізнього середньовіччя і розвитком технологій в ранньомодерну добу у кам'яному будівництві і зведенні фортифікаційних споруд. Чи зберегли своє значення середньовічні фортеці на території України? Як їх перебудовували і

використовували у новий час? Також можна поміркувати над військовою культурою козацтва як проявом фронтірної спільноти, що увібрала в себе як східні, так і західні військові традиції.

Що нового з'явилося у виробництві зброї? Як воювали шляхтичі, козаки і кримські татари? Чи спричинило винайдення пороху і вогнепальної зброї глобальні зміни у веденні війни?

У другому питанні пропонується акцентувати увагу на механізмах зародження капіталістичних відносин і їхніх локальних відмінностях (Англія, Німеччина, Річ Посполита). Як польські пани і купці реагували на виклики? Що могли запропонувати на західноєвропейський ринок і до яких економічних змін вдавалися у тому числі в українських землях?

Козацька економіка: чи ефективна модель так званого «фермерства» в умовах ранньомодерних викликів? Як українські міста стали центрами міжнародної торгівлі? Як обиралися шляхи сполучення і транспортні засоби?

У третьому питанні пропонується поміркувати над тим, як змінили українську економіку і суспільство геополітичні зміни останньої третини XVIII століття (поділи Речі Посполитої, російсько-турецькі війни, ліквідація Запорізької Січі). Які з'явилися нові міста і центри міжнародної торгівлі?

У четвертому питанні пропонується пригадати характерні риси Просвітництва періоду масштабних зрушень в науці і освіті, формування ідеалу «освіченого монарха». Кому з правителів Російської і Австрійської імперій вдалося реалізувати ідею «освіченого абсолютизму»? Які наукові відкриття, наукові праці видатних європейських вчених другої половини XVIII століття відомі? Що ми знаємо про Григорія Сковороду і його оточення?

### **Тема 3. Українські землі наприкінці XIX – на початку XX ст.**

#### **Заняття 4. Науково-технічна революція XIX ст.: європейський та український вимір**

##### **План заняття**

1. Концепція та періодизація науково-технічних революцій. Сутність другої та третьої науково-технічної революції. Наукові відкриття у галузі фізики: загальноєвропейський та український досвід.
2. Концепція класичного університету. Передумови відкриття Харківського університету. Фізика у Харківському університеті.
3. Харківський технологічний інститут: між науковими дослідженнями та практикою.

##### **Література**

1. Кун Т. Структура наукових революцій / пер. з англ. О. Васильєва. Київ: Порт-Роял, 2001. 228 с.
2. Чорний Д. М. По лівий бік Дніпра: проблеми модернізації міст України (кінець XIX – початок XX ст.): монографія / МОН України, Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2007. 304 с.
3. Куліков В. О. Підприємства й суспільство в заводських і шахтарських поселеннях Донбасу та Придніпров'я в 1870–1917 рр. : монографія. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2019. 388 с.
4. Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна за 200 років / В. С. Бакіров, В. М. Духопельников, Б. П. Зайцев. Харків, 2004. 750 с.

##### **Методичні рекомендації**

У першому питанні теми необхідно розглянути характерні риси науково-технічної революції кінця XIX – початку XX століття, попередньо згадавши контекст змін у науці в ранньомодерний час (див.: заняття 2). Також бажано акцентувати увагу на понятті наукової парадигми, на змінах парадигми фізичної науки за часів другої науково-технічної революції, підкріпивши свої аргументи конкретними прикладами винаходів, що були здійснені, як європейськими, так і

українськими дослідниками, простежити зв'язок українських науковців з європейськими науковими школами.

Друге питання торкається подальшої генези освітньої системи в українських землях. Важливо схарактеризувати основні університетські системи (французька, американська, англійська, німецька), поміркувати, до якої належали перші університети в українських землях. Також важливо розглянути історію заснування Харківського університету та роль іноземних вчених у цьому процесі. Особливу увагу треба звернути на основні напрями досліджень та досягнення фізико-математичного відділення та Товариства фізико-хімічних наук при Харківському університеті. У третьому питанні можна розглянути концепцію технологічних інститутів та практичний компонент освіти, а також досягнення викладачів та випускників Харківського та Київського технологічних інститутів у розвитку промисловості.

## **Заняття 5. Модернізація на українських землях: урбанізація та індустріалізація**

### **План заняття**

1. Модернізаційна концепція та її критика.
2. Урбанізація та міський спосіб життя наприкінці XIX – на початку XX ст.
3. Розвиток технологій та вплив на міське господарство українських міст.
4. Розвиток залізниць та колонізація Донбасу. Трансфер знань із Західної Європи.

### **Література**

1. Чорний Д. М. По лівий бік Дніпра: проблеми модернізації міст України (кінець XIX – початок XX ст.): монографія / МОН України, Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2007. 304 с.
2. Куліков В. О. Підприємства й суспільство в заводських і шахтарських поселеннях Донбасу та Придніпров'я в 1870–1917 рр. : монографія. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2019. 388 с.
3. Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна за 200 років / В. С. Бакіров, В. М. Духопельников, Б. П. Зайцев. Харків, 2004. 750 с.

## **Методичні рекомендації**

У першому питанні теми необхідно дослідити термін «модернізація» та її складники, розглянути критичні підходи до теорії модернізації та проаналізувати зв'язок модернізації в українських землях з процесами, що відбувалися у країнах Західної Європи.

Друге питання передбачає аналіз урбанізаційних процесів та визначення поняття «міський спосіб» життя (зокрема, появу транспортної, соціальної інфраструктури, міської ідентичності, концепту дозвілля тощо). Це дозволить перейти до шостого питання, в якому необхідно окреслити тенденції розвитку міських технологій, зокрема, електричного транспорту, автомобільного руху, телефонної та радіокомунікації, електричного освітлення.

Третє питання присвячено інтенсивній колонізації Донбасу. На цьому прикладі важливо торкнутися питання трансферу знань з Західної Європи (Бельгія, Франція, Велика Британія) у сфері розвитку промисловості, впливі іноземних підприємців на колонізаційні процеси. Необхідно акцентувати увагу на засадах планування корпоративних міст Донбасу, технологіях будівництва копалень та переробних комбінатів. Не останню роль у колонізації відіграв розвиток залізничної мережі, тут бажано визначити основні напрямки та динаміку її розвитку.

### **Тема 4. Україна у «короткому ХХ столітті»**

#### **Заняття 6. Культура, наука та політика в українських землях міжвоєнного часу. Розвиток ядерної фізики**

##### **План заняття**

1. Фізична освіта в радянській Україні в міжвоєнний період. Педагогічна діяльність Льва Ландау.
2. УФТІ – основні досягнення, міжнародні зв'язки. Справа УФТІ та репресії проти науковців.
3. Політичні та наукові передумови для створення ядерної зброї. Початок ядерних досліджень у міжвоєнний період.

4. Врегулювання використання ядерної зброї у сучасних міжнародних відносинах. Ядерний статус України та Будапештський меморандум.

### Література

1. «Могли б шантажувати весь світ». Чи могла Україна зберегти ядерну зброю. <https://www.bbc.com/ukrainian/features-58029775>
2. «Україна як ядерна держава? А чому б і ні!» (публікація шеф-кореспондента Клеменса Вергіна в газеті «Welt»: URL: <https://germany.mfa.gov.ua/news/ukrayina-yak-yaderna-derzhava-chomu-b-i-ni-publikaciya-shef-korespondenta-klemensa-vergina-v-gazeti-welt>
3. Вайсберг О. С. Холодна гора / Харківська правозахисна група. Харків: Права людини, 2010. 588 с.
4. Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998\\_158#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_158#Text)
5. Plokhly S. Nuclear Folly: A New History of the Cuban Missile Crisis. W. W. Norton & Company, 2021. 464 p.

### Методичні рекомендації

У першому питанні рекомендується розглянути розвиток фізичної освіти у Харкові як ключовому науковому центрі України. Як впливала радянська освітня політика на розвиток фізичних наук у 1920–1930-х роках? Пропонується зупинитися на внеску Льва Ландау в становлення фізики як дисципліни, його педагогічній діяльності в Харківському фізико-технічному інституті (УФТІ) та методах навчання, які він використовував для підготовки молодих фізиків. Які нові тенденції виникли у фізичній освіті під впливом політичних і соціальних змін у міжвоєнний період?

В контексті другого питання слід звернути увагу на ключові наукові досягнення УФТІ (зокрема дослідження у сфері ядерної фізики та створення першого радянського прискорювача частинок), проаналізувати, як міжнародна співпраця з вченими інших країн вплинула на розвиток фізичних наук у Харкові. Окремо можна розглянути трагедію «справи УФТІ», внаслідок якої

були репресовані провідні науковці інституту. Які політичні причини стали основою репресій і як це вплинуло на розвиток науки в Україні?

С третьому питанні варто дослідити, як міжнародні політичні процеси та науковий прогрес міжвоєнного періоду створили передумови для появи ядерної зброї. Особливу увагу слід приділити ролі Харкова та УФТІ у цих дослідженнях. Як вплинула співпраця радянських і міжнародних науковців на розвиток ядерної фізики? Які відкриття стали фундаментом для подальших досліджень?

У четвертому питанні пропонується обговорити міжнародно-правові та політичні механізми регулювання використання ядерної зброї. Яку роль у сучасних міжнародних відносинах відіграють угоди про нерозповсюдження ядерної зброї? Особливу увагу слід приділити питанню ядерного роззброєння України після розпаду СРСР, підписанню Будапештського меморандуму та його наслідкам. Які уроки можна винести із цього періоду для сучасної української дипломатії?

## **Заняття 7. Чорнобильська катастрофа: від ідеології до екології**

### **План заняття**

1. Стан атомної енергетики до Чорнобильської катастрофи. Ідеологічний чинник її розвитку (концепція «мирного атома»).
2. Події 26 квітня 1986 року. Ліквідація наслідків катастрофи.
3. Дослідження впливу радіації на людей та живі організми.
4. Міжнародна реакція на події у Чорнобилі. Конференція МАГАТЕ у серпні 1986 року. Розвиток екологічного руху після Чорнобильської катастрофи.

### **Література**

1. Чорнобиль. Документи Оперативної групи ЦК КПУ (1986–1988) / Упоряд.: О. В. Бажан, О. Г. Бажан, Г. В. Боряк, С. І. Власенко; Відп. ред. В. А. Смолій. НАН України. Інститут історії України; Центральний державний архів громадських об'єднань України. К.: Інститут історії України, 2017. 830 с. URL: <http://resource.history.org.ua/item/0013084>
2. Після Чорнобиля. Незалежний культурологічний часопис «І», №41, 2006. URL: <https://www.ji.lviv.ua/ji-arhiv.htm>

3. Матеріали науково-практичної конференції «Радіоекологічні і радіобіологічні аспекти наслідків Чорнобильської катастрофи» м. Київ, 24–26 квітня 2015 року. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. 225 с.
4. Плохій Сергій. Чорнобиль. Історія ядерної катастрофи. Харків: Фоліо, 2023. 408 с.
5. Інформація про радіаційний стан довкілля зони відчуження. URL: <https://dazv.gov.ua/radiatsijnij-stan/informatsiya-pro-radiatsijnij-stan-dovkillya-zoni-vidchuzhennya.html>

### **Методичні рекомендації**

Під час роботи над першим питанням пропонується розглянути контекст розвитку атомної енергетики в СРСР до 1986 року, звернути увагу на роль ідеології у популяризації концепції «мирного атома» та її вплив на суспільство. Рекомендується обговорити, як науково-технічний прогрес у ядерній енергетиці подавався через призму державної пропаганди. Що саме стало основою для надмірного оптимізму щодо безпечності атомних технологій?

У другому питанні варто приділити увагу хронології подій дня катастрофи, ключовим причинам аварії та ходу ліквідаційних заходів. Пропонується проаналізувати, як державна політика і бюрократична система вплинули на масштаби катастрофи та оперативність ліквідації її наслідків. Які ресурси та механізми було залучено для подолання наслідків аварії, і наскільки ефективними вони були?

Під час роботи над третім питанням здобувачі мають дослідити результати наукових досліджень, які були проведені після аварії. Які зміни в екології та біології зафіксували вчені? Особливу увагу слід звернути на вплив радіації на здоров'я ліквідаторів, місцевого населення та наступних поколінь. Чи змінило це розуміння ризиків використання атомної енергії?

Стосовно четвертого питання рекомендується розглянути, як світова спільнота відреагувала на події у Чорнобилі. Обговоріть основні висновки та рішення, ухвалені на конференції МАГАТЕ у серпні 1986 року. Зверніть увагу на те, як катастрофа вплинула на становлення глобального екологічного руху,

посилення контролю за ядерними технологіями та зміни у міжнародному законодавстві, пов'язаному з охороною довкілля.

### **Заняття 8 (на вибір)**

#### **«Годинник судного дня»: практикум з аналізу джерел**

1. Аналіз візуальних джерел: плакати часів Холодної війни.
2. Чорнобильська аварія у повідомленнях західної та радянської преси
3. Цивільна оборона як частина ідеології Холодної війни: аналіз навчальних відеоматеріалів.

#### **Ресурси для пошуку джерел**

1. University of North Carolina at Chapel Hill. The Cold War and Red Scare in North Carolina. URL: <https://coldwar.unc.edu/>
2. The Morning Call. Chernobyl Disaster Front Page. URL: <https://www.newspapers.com/article/the-morning-call-chernobyl-disaster-fron/33031373/>
3. The Atomic Café. Duck and Cover (1951) URL: [\\_Duck And Cover \(1951\) Bert The Turtle](#)

#### **Методичні рекомендації**

Для першого завдання викладач підбирає серію плакатів, що стосується атомної тематики як радянського, так і західного походження. Пропонуємо такі теми для дослідження: пропаганда «мирного атома» та використання атомної енергетики для цивільних потреб, антипропаганда та екологічний спротив, космічні перегони як частина Холодної війни, перегони озброєнь. Здобувачам пропонується визначити, які наративи присутні на плакатах, якими художніми засобами досягається потрібний ефект, що саме або хто саме критикується або прославляється, яким є образ ворога або героя, якщо він присутній на плакаті.

Друге завдання передбачає аналіз наперед підібраних повідомлень про Чорнобильську аварію з преси. Особливу увагу варто звернути на порівняння західних та радянських наративів, також місцерозташування матеріалів (перші шпальти або ж третя-чверть сторінки, обсяг повідомлення тощо), супровідні матеріали, основні наративи (небезпека або її відсутність, пошук причин тощо), наявність/відсутність візуального супроводу.

Для третього питання пропонуємо проаналізувати мультиплікаційний матеріал [Duck and Cover \(1951\)](#), який створювався для учнів початкових та середніх класів. Переглянувши матеріал, здобувачі мають виділити основні положення, які доносилися посередництвом анімації, хто був учасником навчальних матеріалів, чи можна виділити образ героя або ворога. У підсумку вони мають подискутувати, чи можна вважати цей мультиплікаційний фільм частиною наративу Холодної війни.

### **Заняття 8 (на вибір).**

#### **Персоналії української фізичної науки (творчий проєкт)**

Пропонується обрати представника української фізичної науки / біофізичної / радіофізичної науки і підготувати презентацію з такими складовими:

- Коротка біографія і здобуття освіти.
- У кого навчався, де працював або працює, з якими представниками українських і закордонних наукових осередків співробітничав або продовжує співпрацю.
- Основні наукові інтереси і здобутки (публікації, патенти, винаходи і т. п.).
- За можливості навести цитати з опублікованих інтерв'ю або записати інтерв'ю самостійно (з представником чи його учнями). 5–7 питань щодо наукових інтересів, особливостей роботи в умовах російсько-української війни, функціонування наукової школи (в разі наявності).
- У презентації додати фото обраного науковця, фото обкладинок монографій, список найважливіших публікацій.

#### **4. Методичні рекомендації для підготовки до семестрового екзамену.**

##### **Список питань. Критерії оцінювання**

Підсумковий контроль знань здобувачів (екзамен) проводиться з метою оцінки результатів навчання на завершальному етапі вивчення дисципліни у формі письмового екзамену в обсязі навчального матеріалу, визначеного програмою навчальної дисципліни, і в терміни, встановлені навчальним планом.

Період підготовки здобувачів до екзамену з історії України є якісно новим етапом в оволодінні ними матеріалом навчальної дисципліни. У цей час відбуваються узагальнення, синтез і систематизація знань, здобутих ними на лекціях, семінарських заняттях, у процесі самостійної роботи протягом семестру. Цілісне уявлення про історію України як науку, розуміння її внутрішньої логіки, місця в системі наукового знання у багатьох здобувачів складається саме під час підготовки до іспитів, коли їм доводиться охоплювати відразу весь вивчений раніше матеріал.

Підготовку до екзамену рекомендується розпочинати завчасно, використовуючи власний конспект лекцій, лекції, викладені викладачем на онлайн платформах, а також рекомендовану навчальну літературу. Обсяг і зміст вимог до здобувачів на іспиті визначаються навчальною програмою дисципліни й охоплюють матеріал, викладений у лекціях, розглянутий на семінарських заняттях та опрацьований здобувачами самостійно.

Питання для підготовки до екзамену викладач оприлюднює не менше ніж за місяць до екзамену

**УВАГА!** У разі використання заборонених джерел на екзамені здобувач одержує загальну нульову оцінку (0).

Загальна кількість балів за успішне виконання екзаменаційних завдань – 40. Час виконання – до 180 хвилин.

Екзамен проводиться у тестовій формі. Тест складається з 31 питань різного типу. Кожне тестове питання оцінюється в 1 бал. Питання у форматі есе оцінюється в 10 балів.

### Типи питань:

1. Багатоваріантне (!Увага: за неправильну відповідь теж знімаються бали) – декілька правильних відповідей (їхня кількість буде вказана у формулюванні питання) – 10 питань. За кожне питання сумарно надається 1 бал, який пропорційно ділиться між правильними відповідями. Якщо студент обирає неправильну відповідь, то відповідно, частина оцінки за це питання знімається. 1 бал за питання, 10 балів за блок питань.
2. Одна правильна відповідь – 16 питань (з них 6 – візуальний матеріал). 1 бал за питання, 16 балів за блок питань.
3. Коротка відповідь – потрібно вписати слово або словосполучення (кількість слів буде вказано в формулюванні питання) – 4 питань. 1 бал за питання, 4 бали за блок питань.
4. Есе – 1 питання. 10 балів за питання, критерії оцінювання нижче.

Тестові завдання містять матеріал за темами з лекційного курсу, що перелічені нижче):

Знання термінів: Великий терор, Генеральний Секретаріат, Голокост/Шоа, Магдебурзьке право, Русалка Дністровая, Руїна, абсолютна монархія, авторитаризм, археологічна культура, волюнтаризм, відлига, віче, гласність, десталінізація, дисидент, етнос, ждановщина, застій, звичаєве право, колективна пам'ять, колективізація, комеморація, космополітизм, куркуль, лендліз, лисенківщина, меморіальний комплекс, модернізація, модернізація, мікроісторія, неолітична революція, неп, номенклатура, остарбайтери, пакт Молотова-Рібентропа, перебудова, планова економіка, племінний союз, полемічна література, політика пам'яті, політична нація, продрозкладка, п'ятирічка, революція, сейм, стаханівський рух, теорія інтегрального націоналізму, тоталітаризм, українізація, феодальна роздробленість, феодалізм, форсована індустріалізація, фільварок, хвильовизм, холодна війна, цивілізація, шляхта, шістдесятництво, індоктринація, індустріалізація, історична пам'ять, історичне джерело, історичний міф, історіографія, історія повсякденності

- Історія як наука. Підходи до періодизації історії України

- Київська Русь у системі міжнародних відносин
- Періодизація історії українських земель у складі Великого князівства Литовського
- Концепція фронтиру в контексті вивчення історії українського козацтва.
- Війна, революція чи повстання: характер подій 1648-1672 рр. Становлення Української козацької держави в ході Визвольної війни українського народу (1648-1657 рр.).
- Основні вектори міжнародних відносин Гетьманщини: Річ Посполита, Швеція, Османська імперія, Московія (основні договори, їхні результати)
- Політична боротьба в Гетьманщині наприкінці XVII-початку XVIII ст.
- Інкorporація територій Лівобережжя та Слобожанщини до складу Російської імперії наприкінці XVIII ст.
- Теорії нації (примордіалізм, концепція модерної нації). Концепція Відродження М.Гроха
- Етнографічні дослідження та Українське національне Відродження на початку XIX ст.: український та європейський контекст
- Теорія модернізації та її критика. Складові модернізації на території українських земель наприкінці XIX - на початку XX ст.
- Індустріалізація Донбасу наприкінці XIX - на початку XX ст.
- Урбанізація на українських землях: народження міського способу життя
- Історіографічні проблеми Української революції 1917-1921 рр.
- Українська Держава Павла Скоропадського: зовнішня та внутрішня політика
- НЕП і зміни в економічних відносинах
- Індустріалізація кінця 1920-1930-х рр.: “Великі будови”
- Культура авангарду 1920-х рр.: кіно, література, архітектура
- Великий терор 1930-х та інструменти його здійснення
- Друга світова війна: причини, періодизація та наслідки для українських земель

- Шістдесятники та дисиденти: основні ідеї, прояви течій
- Майдан-1 vs Майдан-2: характер та результати подій
- Російська агресія у 2014 та міжнародна реакція. Анексія Криму та війна на Донбасі (2014-2022 рр.).
- Початок повномасштабного вторгнення російської федерації у лютому 2022. Бойові дії у 2022-2024 рр.

Методи природничих наук у дослідженні давньої історії.

- Дослідження поховань. Типології могильників
- Методи природничих наук у збереженні та консервуванні об'єктів культурної спадщини
- Роль популяризації археології. Форми і методи популяризації археології
- Наукова революція XVII-XVIII ст.: загальноєвропейський контекст.

Вплив релігійної ідеології на наукові уявлення

- Система освіти на українських землях у ранньомодерний час. Колегіуми та знання у галузі природничих наук.
- Астрономічні знання на українських землях за доби бароко.
- Розвиток технологій та військова справа на українських землях у ранньомодерний час: фортифікації та мілітарна революція.
- Концепція НТР. Наукові відкриття у галузі фізики наприкінці XIX-на початку XX ст. (загальноєвропейський досвід);
- Класичний університет. Фізика у Харківському університеті у XIX на початку XX ст.: основні напрямки досліджень та досягнення
- Товариство фізико-хімічних наук при Харківському університеті у XIX - на початку XX ст.
- Харківський технологічний інститут у XIX - на початку XX ст.: досягнення викладачів та випускників у розвитку промисловості на українських землях
- Розвиток технологій та вплив на міське господарство українських міст наприкінці XIX - на початку XX ст.

- Політичні та наукові передумови для створення ядерної зброї. Початок ядерних досліджень у міжвоєнний період
- Мангеттенський проєкт. Наслідки використання ядерної зброї під час Другої світової війни
- Ядерна зброя в контексті Холодної війни. Карибська криза
- Врегулювання використання ядерної зброї у сучасних міжнародних відносинах. Ядерний статус України та Будапештський меморандум.
- Події 26 квітня 1986 року. Ліквідація наслідків катастрофи.
- Дослідження впливу радіації на людей та живі організми
- Міжнародна реакція на події у Чорнобилі. Конференція МАГАТЕ у серпні 1986 року.
- Вплив Чорнобильської катастрофи на екологічний активізм в Україні

**Зразок завдання для есе** (передбачає опрацювання історичного джерела. Може бути писемне або аудіовізуальне джерело):

**Зразок 1:**

Прочитайте джерело та дайте відповіді на питання (10 балів). Із спогадів Л. М. Кравчука про розпад СРСР:

«7 грудня пізно увечері ми зібралися у резиденції «Віскулі» — Борис Єльцин, Станіслав Шушкевич, я, два прем'єри — Володимир Кебіч та Вітольд Фокін, а також російський держсекретар Геннадій Бурбуліс. Під час вечері вирішили усі офіційні питання відкласти на ранок. О десятій 8-го грудня ми сіли за стіл переговорів. Повністю описувати ті події не бачу сенсу. Зупинюся на ключових, з моєї точки зору, епізодах. Безумовно, усі присутні знали про підсумки нещодавнього референдуму в Україні. Але я вважав принциповим якнайширше ознайомити своїх колег по переговорному процесу з тим, що відбулося у нашій країні кількома днями раніше. Незабаром я пересвідчився, що не помилився. Навіть не очікував, що росіяни та білоруси будуть настільки вражені результатами голосування, особливо у традиційно російськомовних регіонах — у Криму, на Півдні та Сході України. Те, що переважна більшість неукраїнців (а їх кількість у республіці становила близько 14 мільйонів) настільки активно підтримала

державну незалежність, виявилось для них справжнім відкриттям...Обговорення, що тривало понад дві години, виявилось бурхливим і важким. Як завжди буває в таких випадках, з'явився камінь спотикання. Виникло питання: чи мають три країни право приймати рішення щодо розпуску Союзу, який був створений за участю більшої кількості учасників? Після довгих перемовин і консультацій з правниками ми нарешті відшукали компроміс. Як відомо, саме Росія, Україна та Білорусь стояли біля витоків утворення СРСР, отже, вказані республіки мали історичне право задекларувати процес ліквідації цього державного утворення та сформулювати фундаментальні принципи нового утворення... Коли важка праця була завершена, всі ми відчували велике піднесення. Я пригадав, як геніальна Ліна Костенко напередодні грудневого референдуму з палким словом звернулася до земляків: «Люди! Ось ви в неділю підете до виборчих діляниць, але не думайте, що це ваші кроки. Це вже хода історії!» Коли я дивився на кілька аркушів паперу, на яких ще й чорнило не висохло, я починав усвідомлювати: тільки що ми не лише уклали угоду — ми написали новий розділ історії. У першому абзаці документа, підписаному керівниками Білорусі, Росії та України, зазначалося: «Союз РСР як суб'єкт міжнародного права і геополітична реальність припиняє своє існування».

1. Як Леонід Кравчук оцінює значення розпаду СРСР у своїх мемуарах?
2. Яких складнощів у переговорному процесі торкається автор?
3. Як описується ситуація в Україні?

### **Зразок 2:**

Подивіться відео за посиланням та дайте відповідь на питання нижче.

Посилання: [https://youtu.be/\\_fJMpDxCMU](https://youtu.be/_fJMpDxCMU)

1. Які теми піднімаються у хроніці? До яких тематичних блоків можна віднести інформацію, як у зображено?
2. Які пропагандистські меседжі просуваються через цю хроніку?
3. Якими засобами це створюється?

### **Критерії оцінювання есе (аналіз джерел):**

**0 балів** – робота відсутня

**1 бал** – здобувач подав відповідь, але більшість питань залишилася нерозкритою, відповідь не містить аналізу або аргументів.

**2 бали** – здобувач дав формальну відповідь, але не зміг її аргументувати

**3 бали** – відповіді поверхневі, бракує логіки та аналізу.

**4 бали** – здобувач відповів на всі запитання, але відповіді слабо аргументовані, відповідь не спирається на історичний контекст

**5 балів** – здобувач правильно відповідає на всі запитання, але відповіді сформульовані нечітко або мають поверхневий характер, логіка викладу не завжди переконлива.

**6 балів** – відповіді загалом правильні, але аналіз недостатньо глибокий, допущені фактичні та/або граматичні помилки.

**7 балів** – здобувач дає правильні відповіді, але є неточності або логічні похибки, аргументація наявна, проте деякі тези потребують кращого пояснення.

**8 балів** – здобувач добре розібрався в темі, проте є окремі неточності, всі запитання розкриті, але деякі аспекти подані поверхнево

**9 балів** – здобувач майже ідеально засвоїв матеріал, але є незначні недоліки, деякі пояснення можна деталізувати, зустрічаються незначні неточності

**10 балів** – здобувач повністю розкрив тему, продемонстрував ґрунтовні знання та вміння аналізувати матеріал.

### **Зразок екзаменаційного тесту:**

1. Які виділяють течії дисидентства? (4 правильні відповіді)

- правозахисна
- релігійна
- національна
- економічна
- екологічна
- наукова
- літературна
- етнографічна

2. Які діячі входять належать до Розстріляного Відродження? (4 правильні відповіді)

- Микола Хвильовий
- Микола Куліш
- Лесь Курбас
- Михайль Семенко
- Пантелеймон Куліш
- Олександр Олесь
- Микола Костомаров
- Герасим Смотрицький

3. Які території повернулися до складу України внаслідок демаркації кордонів після Другої світової війни? (4 правильні відповіді)

- Бессарабія
- Буковина
- Закарпаття
- Галичина
- Стародубщина
- Східне Поділля
- Сіверщина
- Крим

4. Які полки були у складі Слобідської України? (4 правильні відповіді)

- Харківський
- Ізюмський
- Сумський
- Охтирський
- Чигиринський
- Полтавський
- Лубенський
- Чернігівський

5. З якими країнами Богдан Хмельницький вів дипломатичні стосунки?

(4 правильні відповіді)

- Московія
- Османська імперія
- Молдавія
- Трансильванія
- імперія Габсбургів
- Британія
- Франція
- Італія

6. Хто з цих діячів був Великим князем Литовським? (4 правильні відповіді)

- Вітовт
- Гедимін
- Міндовг
- Ольгерд
- Ярема Вишневецький
- Костянтин Острозький
- Любарт
- Святополк

7. Що з цього є складовими процесу модернізації? (4 правильні відповіді)

- секуляризація
- демократизація
- індустріалізація
- урбанізація
- консерватизм
- абсолютизм
- просвітництво
- посилення впливу церкви

8. Які організації були створені на території Наддніпрянщини? (4 правильні відповіді)

- Братство тарасівців
- Революційна українська партія (РУП)
- Гурток романтиків
- Кирило-Мефодіївське товариство
- Русько-українська радикальна партія (РУРП)
- Товариство імені Духновича
- Головна руська рада
- Руська Трійця

9. Які події відбулися під час Української революції середини 17 століття? (4 правильні відповіді)

- битва під Берестечком
- битва під Пилявцями
- битва під Жовтими Водами
- битва під Охматовом
- повстання Семена Палія
- битва під Полтавою
- битва на горі Маківка
- битва під Мотовилівкою

10. Які явища та події визначали період перебудови? (4 правильні відповіді)

- гласність
- Чорнобильська катастрофа
- початок кооперації
- вивід військ з Афганістану
- рух шістдесятників
- волюнтаризм
- геронтократія у політиці
- посилення ідеологічного тиску

11. З якою країною Юрій Хмельницький підписав Слободищенський трактат?

- Річ Посполита
- Османська імперія
- Московія
- Велике князівство Литовське

12. До якої окупаційної зони в період Другої світової війни належала Бессарабія?

- Трансністрія
- Дистрикт Галичина
- прифронтна зона військового управління
- Рейхкомісаріат Україна

13. Фронтир відповідає українському терміну...

- все зазначене
- прикордоння
- контактна зона
- межа

14. Українська Держава відповідає періоду перебування при владі...

- Павла Скоропадського
- Центральної ради
- Директорії
- Народного Секретаріату

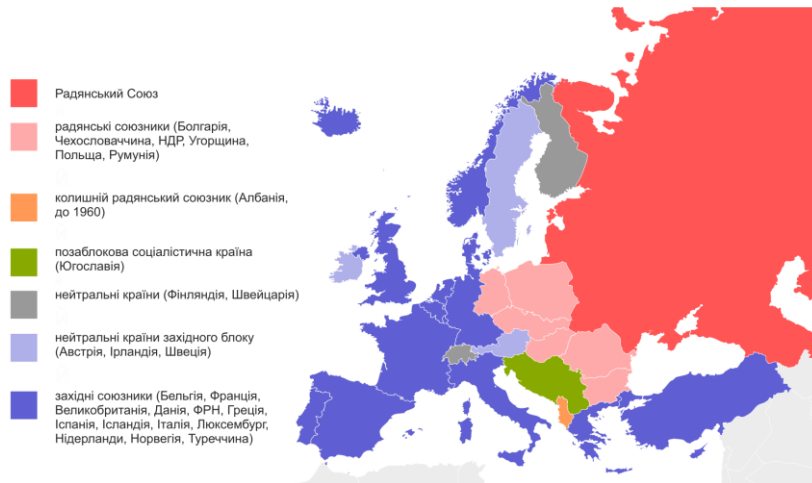
15. Незалежність УНР була проголошена

- IV Універсалом
- I Універсалом
- II Універсалом
- III Універсалом

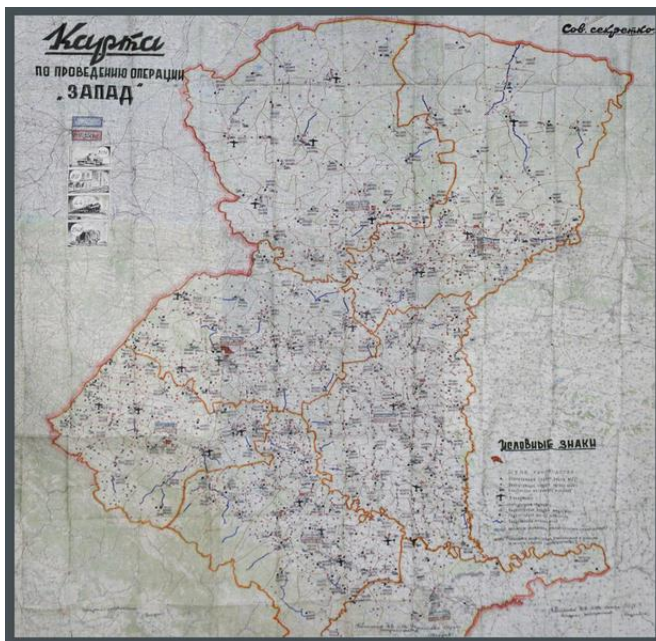
16. У 2004 році сталася така подія:

- Помаранчева революція
- Революція Гідності

- Україна без Кучми
  - Протести на граніті
17. Битва під Мотовилівкою сталася під час...
- Української революції 1917-1921 рр.
  - Української революції середини 17 століття
  - Першої світової війни
  - Другої світової війни
18. Успішні договори з Візантією (907, 911) уклав/ла
- Олег
  - Ольга
  - Святослав
  - Аскольд
19. Хто очолював козацьку державу середини 17 століття?
- гетьман
  - кошовий отаман
  - наказний отаман
  - князь
20. На які адміністративні одиниці поділялася територія Гетьманщини у середині 17 століття?
- полки та сотні
  - воєводства та гміни
  - губернії та повіти
  - князівства
21. Який процес показано на мапі?



- поділ Європи в часи Холодної війни
- поділ Європи в часи Першої світової війни
- поділ Європи в Другій світовій війні



22 Який процес показано на мапі?

- масові депортації населення
- зміна адміністративного устрою західноукраїнських земель
- військову операцію часів Другої світової війни

23. Який процес ілюструє фото?



- дефіцит товарів повсякденного вжитку
- планову економіку
- пріоритетність легкої промисловості над важкою

24. Який процес ілюструє фото?



- народна тіньова економіка
- перехід до капіталістичних відносин
- підтримка малого бізнесу



25. Який процес ілюструє фото?

- утворення Осі Рим-Берлін-Токіо
- мілітаризація держав у міжвоєнний період
- встановлення тоталітарних режимів

26. Цей гетьман....



- лівобережний
- правобережний
- всієї України

27. Процес, початок якому було покладено на XX з'їзді КПРС у 1956 році

Відповідь:

28. Назва для серії військових та дипломатичних конфліктів між США та СРСР після Другої світової війни (приблизні хронологічні рамки 1947–1991)

Відповідь:

29. Назва політичного режиму, який характеризується повним контролем у всіх сферах життя

Відповідь:

30. Назва політичного періоду під час перебування при владі Леоніда Брежнєва

Відповідь:

31. Перегляньте відео за посиланням та дайте розгорнуту відповідь на питання нижче у формі есе.

Посилання: [https://youtu.be/1EZ3mUYhpGA?si=YMKXE7dixSeudK\\_K](https://youtu.be/1EZ3mUYhpGA?si=YMKXE7dixSeudK_K)

1. Які теми в центрі уваги у хроніці? До яких тематичних блоків можна віднести подану інформацію?
2. Які пропагандистські меседжі просуваються через цю хроніку? Якими засобами це створюється?

## 5.Рекомендована література для підготовки до екзамену

1. Бойко О. Д. Історія України: підручник. 9-те вид., доп. Київ: Академія, 2023. 560 с.
2. Грицак Ярослав. Подолати минуле: глобальна історія України. Київ: ПОРТАЛ, 2023. 408 с.
3. Грицак Я. Нарис історії України. Формування модерної української нації XIX–XX століття. Київ, 2019. 656 с. URL: <https://uamoderna.com/biblioteka/hrytsak-naryse-istorii-ukrainy>.
4. Історія України : навчальний посібник / В. І. Танцюра, С. М. Куліш, О. О. Пересада. 2-ге вид., доп. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2020. 536 с. URL: [https://philosophy.karazin.ua/ua/kafedra/metod\\_ua/pdf/tancura\\_kulich\\_peresada\\_2020.pdf](https://philosophy.karazin.ua/ua/kafedra/metod_ua/pdf/tancura_kulich_peresada_2020.pdf)
5. Історія цивілізації. Україна. Т. 1. Від кіммерійців до Русі (X ст. до н. е. – IX ст.) / Н. С. Абашина, М. Ю. Відейко, О. В. Гопкало та ін.; упоряд. М. Ю. Відейко. Харків: Фоліо, 2020. 586 с.
6. Історія цивілізації. Україна. Т. 2. Від Русі до Галицького князівства (900–1256) / О. Б. Бубенок, А. М. Домановський, О. О. Дядечко та ін.; упоряд. О. Є. Черненко. Харків: Фоліо, 2021. 612 с.
7. Навігатор з історії України. Повоєнний СРСР / Валентина Мержиєвська, Діана Житня-Кебас, Олександр Маєвський, Ігор Цеунов, Юрій Шаповал, Ярослав Грицак. К.: ПОРТАЛ, 2023. 204 с.
8. Навігатор з історії України. Русь / Вадим Арістов, Галина Качур, Ярослав Грицак. К.: ПОРТАЛ, 2024. 144 с.
9. Навігатор з історії України. Світові війни / Олександр Маєвський, Валентина Мержиєвська, Діана Житня-Кебас, Ігор Цеунов, Ярослав Грицак. К.: ПОРТАЛ, 2022. 304 с.
10. Навігатор з історії України. Сучасність / Валентина Мержиєвська, Павло Артимишин, Галина Качур, Софія Рунова, Ярослав Грицак. К.: ПОРТАЛ, 2023. 224 с.

11. Українська культура: цивілізаційний вимір / Я. С. Калакура, О. О. Рафальський, М. Ф. Юрій. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2015. 496 с. URL: [https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/rafalskyi\\_kultura\\_192.pdf](https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/rafalskyi_kultura_192.pdf)
12. Український Мультифронтир. Нова схема історії України (неоліт — початок ХХ століття) / Ред.: Сергій Громенко. К.: Фабула, 2024. 480 с.
13. Цивілізаційна ідентичність українства: історія і сучасність / авт. кол.: О. Рафальський (керівник), Я. Калакура (науковий редактор), О. Калакура, М. Юрій. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2022. 512 с. URL: <https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2022/05/Tsyvilizatsijna-identychnist-ukrainstva..pdf>

## 6.Список використаної літератури

1. Академічна чесність як основа сталого розвитку університету / Міжнарод. благод. Фонд “Міжнарод. фонд. дослідж. освіт. політики”; за заг. ред. Т.В.Фінікова, А.Є.Артюхова. К.; Таксон, 2016. 234 с.
2. Воевідко Л. Організація самостійної роботи здобувачів вищої освіти. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2018. Т. 2. № 25. С. 21–28.
3. Гладких Г. В., Шарова Т. М. Організація самостійної діяльності здобувачів вищої освіти засобами ІКТ. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020. № 69, Т. 2. С. 70–74.
4. ДСТУ 8302:2015. Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання / Нац. стандарт України. Вид. офіц. [Уведено вперше ; чинний від 2016-07-01]. Київ: ДП «УкрНДНЦ», 2016. 17 с.
5. Зякун А. І. Викладання національної історії у вищих навчальних закладах України: Формування нового змісту. *Сумська старовина*, 2019. (54), С. 55–63.
2. Коротенко Д. В. До питання викладання історичних дисциплін в сучасних закладах вищої освіти України. *International scientific and practical conference «Political science, philosophy, history and sociology: development areas and trends in Ukraine and EU» (Wloclawek, Republic of Poland, October 30–31)*. Wloclawek: Izdevniec-iba «Baltija Publishing», 2020. С. 52–55.
3. Макогончук Н. В., Гевко О. І. Викладання історії України у вищій школі: інноваційні підходи. *Актуальні питання теорії та практики в галузі права, освіти, соціальних та поведінкових наук – 2022: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Чернігів, 10 черв. 2022 р.)*. Чернігів: Академія ДПтС, 2022. С. 35–38.
4. Методичні рекомендації для організації та проведення семінарських занять і самостійної роботи з курсу «Історія України» для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня освітньо-професійних програм: «Біомедична електроніка та комп’ютерні системи», «Радіофізика, біофізика та комп’ютерні системи», «Інформаційні технології керування складними

системами» / уклад. М. Є. Домановська. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2023. 68 с.

5. Організація семінарських занять і самостійної роботи з курсу «Історія України» для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня освітньо-професійних програм «Астрономія», «Фізика», «Інформаційні технології (ІТ) в фізиці»: методичні рекомендації для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня освітньо-професійних програм: «Астрономія», «Фізика», «Інформаційні технології (ІТ) в фізиці» / уклад. М. Є. Домановська. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2024. 46 с.

6. Методичні вказівки до семінарських занять з історії України: для студентів усіх спец. / уклад.: І. В. Дворкін та ін. Харків: НТУ «ХПІ», 2021. 48 с. URI: <http://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/54541>.

7. Степанков В. Проблеми формування методологічних засад концепту навчального курсу «Методика викладання історичних дисциплін у ЗВО» (з власного досвіду викладання). *Проблеми дидактики історії*. 2020. (11), С. 3–17.

8. Шалашна Н., Воронова Н. Основні напрямки інтегрування курсів історії України і української культури та всесвітньої історії у вищій школі. *Гуманізація навчально-виховного процесу*. 2022, № 1 (101). С. 33–42.

9. Шаров С. В. Самостійна робота як умова формування професійної компетентності майбутніх фахівців. Сучасні тенденції розвитку української науки : матеріали Всеукр. наук. конф. (21–22 липня 2017 р., м. Переяслав-Хмельницький). Переяслав-Хмельницький, 2017. № 5. С. 35–38.

Електронне навчальне видання комбінованого використання  
Можна використовувати в локальному та мережному режимі

**Боженко Анастасія Олегівна**  
**Домановська Марина Євгенівна**  
**Шкабура Ярослав Іванович**

## **ІСТОРІЯ УКРАЇНИ: ЦИВІЛІЗАЦІЙНИЙ ВИМІР**

Методичні рекомендації для підготовки до семінарських занять  
для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня спеціальності 105  
«Прикладна фізика та наноматеріали» освітньо-професійних програм  
«Біомедичні нанотехнології», «Прикладна фізика»,  
«Кіберфізичні ядерні технології»

В авторській редакції

Підписано до розміщення 28.03.2025. Гарнітура Times New Roman.  
Обсяг 0,983 Мб. Ум. друк. арк. 1,37. Зам. № 102/25.

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,  
61022, м. Харків, майдан Свободи, 4.  
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3367 від 13.01.2009

Видавництво ХНУ імені В. Н. Каразіна